

Mgr. Martin Mikuláš

Pragmalingvistické a stylistické aspekty prostředků vyjadřujících futuritu v odborném ekonomickém textu a jejich lingvodidaktické důsledky

Pragmatic and stylistic aspects of expressions of futurity in professional economic text and their didactic consequences

Disertační práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2015

Posudek oponentky

Mgr. Mikuláš ve své disertační práci, zaměřené na odborný ekonomický diskurz, kombinuje kontrastivní lingvistický popis způsobů odkazu na budoucnost v angličtině s výzkumem lingvo-didaktickým: zkoumá míru a způsoby prezentace futurity v učebnicích angličtiny pro studenty ekonomických oborů a úroveň a efektivitu různých způsobů osvojení relevantních jazykových prostředků u studentů ekonomických oborů vysokých škol.

Autorův vlastní výzkum je vložen do širokého rámce problematiky výuky angličtiny pro specifické a akademické účely (ESP/EAP) a s tím souvisejícího vymezení žánru a registru. Autor se věnuje detailně různým přístupům k odborné angličtině včetně korpusově založené analýzy, která představuje v současnosti významný moderní metodologický směr zkoumání odborného akademického diskurzu.

Lingvo-didaktický výzkum, o kterém autor referuje v druhé polovině práce, se může opřít o důkladný popis psychologicky založené teorie implicitního a explicitního vyučování a učení cizího jazyka, který je prezentován ve druhé a třetí kapitole teoretického úvodu. Výuka prostředků odkazu na budoucnost je vztahena ke komunikativním kompetencím, jak jsou definovány v dokumentech příslušných vzdělávacích programů.

Další kapitoly teoretické části práce jsou spojeny s lingvistickými aspekty práce. Autorovo pojetí repertoáru prostředků, jichž se užívá k odkazu na budoucnost, je širší, než je obvyklé v anglických mluvnicích. Poukazuje na to, že tyto jazykové prostředky nelze hledat jen v rámci temporálního systému anglického slovesa, ale je třeba zahrnout i oblast modality a další slovesné gramatické kategorie (způsob, vid) a lexikální prostředky. Konceptuální a realizační odlišnosti angličtiny a češtiny v oblasti odkazování na budoucnost jsou tak velké, že řadí futuritu mezi jazykové jevy nejvyšší obtížnosti, které vedou často k negativnímu transferu. Autor proto popisuje vedle anglického systému odkazování na budoucnost také odpovídající prostředky české a upozorňuje na možné zdroje interference (absence flektivních gramatických prostředků vyjadřování budoucnosti v angličtině, odlišnosti ve způsobu popisu budoucích dějů v anglických vedlejších větách, interakce gramatického času a vidu v češtině, polyfunkčnost českých prefixů, provázanost systému temporálního a modálního aj.).

Pokud jde o popis funkcí jazykových prostředků odkazujících na budoucnost (kapitola šest), vychází autor z nutnosti vymezit vztah mezi rámcem realizace (‘the framework of realisation’), tedy časem promluvy (‘time of utterance’) a časem realizace vlastní události (‘time of performance’), a rámcem reality, jak ji vnímá producent a recipient textu (‘the framework of reality’). Pro popis časového odkazu je zároveň relevantní dimenze, kterou

autor označuje jako ‚framework of reference‘, tedy orientace časového odkazu směrem k minulosti, přítomnosti nebo budoucnosti, která může být signalizována v promluvě indikátory relace. Indikátory časové relace přitom mohou být lokalizovány vzhledem k času performance jako pre- nebo post-indikátory. Kapitola šest také zavádí originální grafický systém zobrazení vztahů mezi realizačním a referenčním rámcem, který autor používá při vlastní analýze temporálních ideačních funkcí v ekonomických textech (kapitola 7.4). Autor ukazuje, jak tento způsob popisu realizačních prostředků a jejich časového odkazu lze využít i pro vysvětlení časových vztahů v souvětí.

Analytická část práce vychází z výzkumu žánrových specifíků futurálního odkazu v ekonomických textech. Popis temporálních, interpersonálních a textových funkcí vybraných prostředků odkazu na budoucnost v korpusu sedmi britských knih z oblasti ekonomických věd jasně ukazuje, že využití těchto prostředků (*will, shall, be going to, be about to, be (due) to, be on the point/verge of*, přítomný čas) v odborném diskurzu se často výrazně liší od jejich funkcí v textech obecné angličtiny. Faktory média a míry formálnosti textu zužují i samotný výběr jazykových prostředků, jimiž je odkaz na budoucnost v ekonomických odborných textech realizován.

Mezi zajímavé postřehy patří popis toho, jak časové relace vyjadřované shluky futuritních konstrukcí vytvářejí souvislosti uvnitř odborného textu (temporální a modální koheze a koherence textu) a usnadňují čtenáři orientaci v textu. Autor postupuje důsledně od funkce k její formální realizaci, což mu umožňuje, aby ukázal jemné rozdíly mezi jednotlivými jazykovými prostředky vyjadřování futurity. Tento přístup otevírá zároveň nové možnosti pro výuku odborné angličtiny (např. formulace hypotéz v odborném ekonomickém textu). Ačkoli nejsou lexikální prostředky budoucího odkazu v korpusu cíleně vyhledávány, podává autor jejich výčet tam, kde se jich typicky užívá pro vyjádření určité funkce, a ukazuje na společný výskyt a interakci lexikálních a gramatických prostředků (např. vyjadřování snahy, ochoty nebo změn směřujících k určitému cíli).

Na pozadí svých zjištění o realizaci, distribuci a funkcích prostředků odkazu na budoucnost v originálních odborných textech analyzuje autor na jedné straně devět vysokoškolských učebnic odborného jazyka určených studentům ekonomických oborů a na druhé straně úroveň zvládnutí oblasti vyjadřování futurity v odborném textu u studentů bakalářského studia českých ekonomických vysokých škol. Analýza prokázala, že zkoumané učebnice často zanedbávají specifické funkce futurálních prostředků v psaném odborném ekonomickém textu, zejména popis textově organizačních funkcí bývá nedostatečný a prostředky odkazu na budoucnost nebývají ilustrovány příklady z odborného jazyka. S tím zřejmě souvisí také výsledky didaktického testu, který u studentů ekonomických oborů ověřoval míru osvojení prostředků odkazování na budoucnost v odborném a v obecně-anglickém kontextu. Studenti mají problémy s odborně-specifickými užitími prostředků odkazu na budoucnost bez ohledu na to, na jaké úrovni ovládají užívání těchto prostředků v obecné angličtině. V odborném textu volí studenti často stylisticky nevhodné jazykové prostředky. Projevil se také vliv negativního mezijazykového transferu. Jako nejproblematictější oblast vyjadřování odkazu na budoucnost identifikoval autor problematiku vedlejších vět, a to jak z hlediska percepčního (studenti nevnímají přítomný čas v závislých větách jako vyjádření futurity), tak z hlediska produkčního (nevhodná volba jazykových prostředků ve vedlejších větách).

Autor si tedy klade otázku, jakými metodami vyučovat užívání klíčových futuritních konstrukcí v odborném ekonomickém textu. Ověřil efektivnost (definovanou jako tzv. přidanou hodnotu) implicitní a explicitní výuky sledované oblasti u studentů bakalářského studia ekonomických oborů a dospěl k závěru, že zatímco implicitní vyučování nepřináší v krátkodobém horizontu žádnou přidanou hodnotu, explicitní vyučování vede k určitému zlepšení (zejména pokud jde o prostředky futurity ve vedlejších větách). Rozsah této části studie sice neumožňuje dostatečnou generalizaci výsledků, naznačuje však další možnosti lingvo-didaktického výzkumu zaměřeného na optimální metody výuky z kontrastivního hlediska problematické oblasti futurity v odborném textu.

Dotazy a připomínky k jednotlivostem

- Lingvistická složka analýzy se zaměřuje na ‚klíčové‘ prostředky odkazu na budoucnost *will, shall, be going to, be about to, be to, be on the point/verge of*, přítomný čas průběhový, přítomný čas prostý zejména ve vedlejších větách. Pod početně nejvíce zastoupené *will* jsou zřejmě řazeny i konstrukce s perfektem futura (*will have done*) a průběhovým futurem (*will be doing*). Jakou část vazeb se slovesem *will* tyto konstrukce tvoří? Jsou jejich funkce v odborném ekonomickém textu odlišné od funkcí prostého futura (*will do*)? Ve výčtu prostředků vyjadřujících futuru v kapitole 5.3 je o konstrukci *will* + perfektní infinitiv jen okrajová zmínka.
- Je možné (a nutné) od sebe odlišit futurální *will* a temporálně-vidové *will* označující opakovaný děj (viz. např. užití *will* v hypotézách: *A rich person may well favour a much higher degree of inequality than will a poor person. Likewise a socialist government will generally be in favour of a larger redistribution of income from the rich to the poor ...*, str. 206)?
- Jsou nějaké rozdíly mezi faktory, které vedou k užití přítomného času jako prostředku vyjádření futurity ve vedlejších větách časových a podmínkových, a těmi, které ovlivňují volbu příslušných prostředků v nezávislých větách?
- Jaká byla velikost použitého korpusu odborných ekonomických textů? (Vážená frekvence sledovaných jazykových prostředků by usnadnila kvantitativní porovnání s jinými typy textů.)
- Práce demonstruje jasně výhodnost využití korelace realizačních a referenčních rámců jako nástroje popisu temporálních funkcí sledovaných jazykových prostředků. Dalo by se uvažovat o aplikaci této metody v explicitním vyučování zaměřeném na temporální systém?
- Jinak výborné práci musím vytknout nadměrnou délku – 335 stran. Je to dáno hlavně tím, že autor v teoretické části práce (190 stran) zachází místy do detailů, které nejsou vzhledem k vlastním cílům práce relevantní. Některá teoretická východiska (např. vztah formy a funkce a klasifikace jazykových funkcí) se pak přesouvají ještě do analytické části práce. Také finální jazyková korektura je u tak rozsáhlé práce obtížnější (několik chyb zůstalo např. na str. 128, na str. 130-136 se odkazuje na práce Y. Berglundové vydané v letech 2005, 2000 a 1997, ale bibliografie uvádí jen studii z roku 2005 aj.).

Závěr

Předložená disertační práce přináší nové pohledy na oblast angličtiny pro odborné účely. Jedná se o problematiku, jejíž význam v současnosti stále roste v souvislosti s internacionalizací vědy a výzkumu. Autor jasně prokázal, že pro úspěšné efektivní zvládnutí anglického odborného diskurzu nestačí studentům ekonomických oborů znalost obecné angličtiny. Na základě lingvistické analýzy odborného ekonomického textu autor nově popsal žánrově specifické temporální, interpersonální a textové funkce prostředků odkazu na budoucnost a distribuci těchto prostředků v akademických ekonomických textech. Lingvo-didaktická část analýzy, kterou práce přináší, odhalila nedostatečnost popisu sledované oblasti v učebnicích odborné angličtiny pro studenty ekonomicky zaměřených oborů a nedostatečnou znalost repertoáru a funkčního využití prostředků vyjadřování futurity v odborném diskurzu u studentů těchto oborů. Jelikož se jedná o jazykovou oblast, která je pro české studenty velmi obtížná a v níž lze očekávat vysokou míru negativního mezijazykového transferu, prezentuje autor také výsledky porovnání efektivnosti implicitní a explicitní výuky dané oblasti.

Je třeba také ocenit rozmanitost a propojení použitých výzkumných metod (včetně korpusově založeného výzkumu a statistické analýzy dat). Disertační práce tak splnila stanovené cíle a přinesla nové poznatky zajímavé jak z lingvistického tak z lingvo-didaktického hlediska. O vysoké úrovni práce svědčí i to, že otevírá řadu teoretických otázek a naznačuje možné směry dalšího didakticky zaměřeného výzkumu. Práce Martina Mikuláše splňuje požadavky kladené na disertační práce. Doporučuji ji k obhajobě a navrhuji klasifikaci ‚prospěl‘.

V Praze 4. září 2015

doc. PhDr. Markéta Malá, Ph.D.